

BELLETEN

Cilt: V

II. Kânun — Nisan 1941

Sayı: 17-18

TÜRK TARİH KURUMU ALACAHÖYÜK HAFRİYATI 1940 ÇALIŞMALARI VE NETİCELERİ

Dr. Hâmit Koşay

Türk Tarih Kurumu Üyesi ve Hafriyat Direktörü

Alacahöyük 1940 hafriyatı vasatı 70 işçi ile 15, VII. 1940 tarihinden 10. XI. 1940 tarihine kadar devam etmiş ve üç mesai devresine ayrılmıştır:

HAZIRLIK:

Alacahöyük meskûn olduğu için mevcut evlerin peyderpey yeni mahalleye nakli, enkazının temizlenmesi ve Eti tabakasına kadar ehemmiyetli hiç bir eser vermiyen 1,50 - 2,00 metre kalınlığındaki toprağın kaldırılması icabetmiştir.

ESAS HAFRİYAT:

Yeni evlerin enkazı kaldırıldıktan sonra meydana çıkan alanda hafriyat mesaisi bilhassa üç Eti katında teksif edilmiş ve insicamlı planların elde edilmesine çalışılmıştır.

PLAN ALMA VE ESERLERİN TAMİR, MÜZEDE TEŞHİR İŞLERİ:

Hafriyatın muhtelif safahatı günü gününe kroki ve fotoğraflarla tesbit edilmekle beraber mimari manzumelerin muhafazası takarrür ettiği için esas plan işleri hafriyatın sonuna bırakılmış bulunan çanak çömlüklerin tamirine ise bütün kış çalışılmıştır.

MAHALLİ MÜZE:

Alacahöyük'te 1935 denberi meydana çıkarılan kıymetli eserler Ankaraya nakledilmiş bulunmakta, ancak miktarı tonlarla

ölçülebilecek külliyyetli çanak-çömlek kırıkları içinde etüdlük kıymeti olanlar ve diğer mükerrer eserler Türk Tarih Kurumunun himmetiyle Alacahöyük'te hafriyat evi yanında inşa olunan mahalli müzede teşhir edilmektedir. 250 metre murabba saha işgal eden bu müzede camekânların yanına büyütülmüş fotoğraflar, kroki, harita ve synchronik tablolar ilâve suretiyle eserlerin bulunuş şartları, muayyen medeniyetlerin yayılışı ve ait oldukları devirler gösterilmiştir. Müzenin önündeki bahçede civardan toplanan taş eserlerin teşhiri için açık bir müze sahası da ayrılmış bulunmaktadır. Muhit hakkında tam bir fikir edinebilmek için etnografik tetkiklere de hususi ehemmiyet verilmektedir.

HAFRIYAT HEYETİ:

1940 Alacahöyük hafriyat heyeti 1939 dakinin aynıdır:

Hafriyat Direktörü: Hâmit Koşay, Türk Tarih Kurumu Üyesi ve Maarif Vekâleti Antikitele ve Müzeler Müdürü.

Asistan ve Muhasip: Hakkı Gültekin, Müzeler dairesinde Arkeolog

Mimar : Süleyman Örnek, Türk Tarih Kurumu memurlarından

Fotoğraf : Baha Bediz, » » » » »

Desinatör: Ömer Üçüncü » » » » »

Fotoğraf yardımcısı: Reşat Yalkın, Abideleri koruma heyetinde yardımcı memur.

Preparatör: Süleyman Yalçın, Höyük hafriyat evi ve Müze muhafızı.

ALACAHÖYÜKTE KÜLTÜR TABAKALARI:

Malûm olduğu üzere Alacahöyükte onüç yapı katı tesbit edildi. Bunlardan en üstteki Firikyahlara, üçü Etilere, dördü Bakır devrine, beşi kalkolitiğe aittir. Kazılan sahada 13.80 M. de anatoprağa varılmıştır. Firikyahlılar Milâttan önce 1200 de Eti devletini yıktıktan sonra Alacahöyük'te yerleşmişler, fakat maalesef Eti mabetlerini tahrip etmişlerdir. Alacahöyükte Eti tabakası Boğazköy'de olduğu gibi Milâttan önce 1200 den 2000 senelerine kadar olan zamanı ihtiva eder. Bu tabakada şimdiye kadar iki büyük Eti mabedi (Yeni Eti ve Orta Eti) bulundu. Eski Eti tabakası kısmen açıldığı için buradaki yapıların bir mabet olup olmadığını tayin henüz güçtür. Ön Asya tarihinde karanlık devre isabet eden Orta Eti katlarında bulunan hiyeroglif yazılı vesikalar ve mimari eserler, siyasi buhranlara ve istilâlara rağmen bu devrin kültür tarihi bakımından pek aşağı seviyede olmadığını gösteriyor. Eti seramisi her devirde yeknesaklık göstermekle beraber eski Eti devri sera-

misi daha güzel ve daha itina ile yapılmıştır. Siklopik taşlarla yapılmış olan Sfenksli kapının Etilerin son devrinde inşa edildiği ve ikmal edilmeden kaldığı katiyetle tesbit edilmiştir. Boğazköyde olduğu gibi bu kapıya dolma topraktan yapılmış bir set ve ağılebi ihtimal bu seddin üstüne taş ve kerpiçten yapılmış sur duvarları bağlanmaktadır. Toprak set kalmış fakat onun üstündeki surun duvarları muahhar zamanlarda inşaat malzemesi olarak taşınmıştır.

SFENKSLİ KAPIDA RESTORASYON:

Gerek ikinci yapı katına ait büyük mabet, gerek sfenksli kapı yeni Eti İmparatorluğu devrine ait olmakla beraber inşa tarihi bakımından fark mevcuttur. Sfenksli kapının mihveriyle mabet kapısının mihveri aynı istikamette olmayıp 22 derece inhiraf arz etmektedir. Sfenksli kapının iç söğesinden mabet kapısına kadar olan 44.80 m.lik mesafe bu devirde bir avlu teşkil etmektedir. Mabedin çifte kapısından geçtikten sonra başlangıçta on iki metre genişlik arzeden ve gittikçe genişliyen trapez şeklinde bir iç avlu gelmektedir. Bu avlunun şimdiye kadar açılabilen kısmı 79 m. uzunluğundadır. Bu iç avlunun sağ ve solunda planda görüleceği veçhile kare veya mustatil bina manzumesi kapıdan 23 m. gidildikten sonra çift sıra sütunlu holle tevsi edilmiştir. Bu sütunların taş kaidelerinin ekserisi yerinde bulunmuştur. Soldaki bina manzumesinde de aynı tarz sütunların izlerine tesadüf edilmiş fakat bu cephe ve bilhassa avlunun şimal kısmı Firikyalılar tarafından tahrip edilerek yeni ilâveler yapılmıştır. Anadolu yağışlı olduğu için 0.60 m. yükseklikte kaba taşlardan birbirine alıştırma suretiyle ve çamur harçla yapılan taş temellerin üstündeki kerpiç duvarlardan eser kalmamıştır. Fakat Hatay (Tel - Açıana) daki Eti mabedi bu kerpiç duvarların taş temel üstüne nasıl örüldüğünü açıkça göstermektedir. Avlunun zemini çok köşeli kapak taşları yan yana alıştırmak suretiyle mozayikvarî döşenmiştir. Boğazköy büyük mabedinde bu döşemeler aynı tarzda fakat daha kalın taşlarla yapılmıştır. Avlu ve bütün mabet manzumesi Höyüğün Eti devrindeki şekline göre şimale doğru yükselmektedir. Mabet kapısının garbindeki sahada ancak hususî küçük binaların temelleri bulunmuştur. Mabedin şarkındaki toprak set duvarının mail sathı tıpkı Boğazköyde ve hâlâ bugün şimendifer yollarında olduğu gibi iri taşlarla mozayikvarî istinat duvarı halinde işlenmiştir. Mabedin şimalindeki saha henüz açılmadığı için hakiki vüsatı ve mukaddes Sellanın yeri hakkında kat'i bir şey söylenemez. Burada malûm Eti mabetlerinin en büyüklerinden biri müvacehesindeyiz.

Hafriyat sahasının garbi cenubi köşesinde (XLVI.XLIV) - (62-60) murabbına isabet eden sahada ve höyüğün en yüksek tepelelerinden birinde yukarıda tasvir ettiğimiz mabet tekniğinde kalın duvarlarla inşa edilmiş yeni bir bina manzumesi belirmiştir. Bu binanın mahiyeti önümüzdeki senelerde tamamen açıldıktan sonra tebeyyün edecektir. Hafriyat sahasının garbindeki bina yapı tekniği, sokakları ve geçitleriyle daha ziyade hususî ikametgâhlar mahallesini andırmaktadır.

ORTA ETİ DEVRİ MABEDİ VE SAİR HUSUSÎ YAPILAR :

Yeni Eti devrinde boş avlu halinde bırakıldığı yukarıda zikredilen sfenksli kapı ile mabet kapısı arasındaki saha kazıldığı zaman Orta Eti katı mabedi kısmen meydana çıkarılmıştır. Bu mabedin ana duvarlarından biri 2.30 m. kalınlığında olup sfenksli kapı duvarına muvazi surette uzanmaktadır. Yine bu duvarın şimalinde Eti mabetlerinde olduğu gibi bir iç avlu gelmekte ve iki tarafında sütunlu holun kaide taşları hâlâ yerinde bulunmaktadır. Bu mabedin bir kısım duvarları sfenksli kapının altına doğru uzanmaktadır. Makridy (Bey) in sfenksli kapı önüne tesbit ettiği eski devir duvarlarının bu mabede ait olduğu şüphesizdir. Soldaki holla ana duvarın arasındaki boşlukta 1939 hafriyatında bazıları hiyeroglif baskı izlerini taşıyan küpler bulunmuştu. Bu küplerden bir tanesi sfenksli kapının altında kalmaktadır. Orta Eti mabedinin üstünde III A tesmiye ettiğimiz yapı duvarları eski duvarların hemen üstüne inşa edilmiştir. Orta avlunun altında cidarı taşla örtülü 1.00 m. genişliğinde ve 1.20 m. derinliğinde ana kanalizasyonun geçtiği ve kıvrılarak sfenksli kapının altına gittiği görülmektedir. üstteki mabedin kanalizasyonu da bu ana kanala birleştirilmiştir.

Orta Eti mabedinin garbindeki bina manzumesi temelleri tamamıyla meydana çıkarılmıştır. Dört köşeli bölmelerden ibaret bu manzumenin de mabetle alâkalı olduğu tahmin edilebilir. Orta Eti mabedi ve hususî yapıları tıpkı üstündeki tabakada olduğu gibi höyüğün o zamanki şekline uygun olarak şimal ve garbe doğru bir yükseliş arzeder. Ancak derin tabakalara inildikçe bu yükseliş ufkileşmektedir. Haritada S,S' ile gösterilen yerler Orta Eti katının sokak parçalarıdır. Mabet iç avlusunda olduğu gibi bu sokaklar da kapak taşlarıyla mozayikvari döşenmiş olup altından kapalı ufak bir kanal geçmektedir. S' işaretli sokak 1938-1939 da meydana çıkarılan mahalden orta Eti mabedini ayırmaktadır. Bu tabakada (x) işaretli yerde münferit olarak 1940 hafriyat

mevsiminin en mühim eseri olan Eti hiyeroglif işaretlerini havi ve mühür olarak kullanılan altın yüzük (Al. e. 198), yine aynı tabakada hiyeroglif yazılı topraktan bir mühür = Bulla (Al. e. 113) bulundu.

ESKİ ETİ KATI YAPILARI:

Hafriyat sırasında üstteki mabetler kaldırılmadığı için bu katta ancak mevcut boşluklardan istifade suretiyle inilmiştir. Ufak yapı taşlarından örülen temel duvarları bu devir inşaatının bariz vasfını teşkil eder. Mabedin garbine tesadüf eden kısımdaki bina manzumeleri orta tabakada zikri geçen sokak altına müsadif diğer bir sokakla iki esas gruba ayrılmıştır. Hafriyat alanının garbinde dört köşeli odalardan ibaret bu manzume mesken olarak kullanıldıkları için içlerinde pek çok eşya bulunmuş, bilhassa, toplu bir halde çeşitli kap kacak ihtiva eden kilerler meydana çıkarılmıştır.

Höyükte bu tabaka Etileri son Bakır devri yapılarını tahrip ederek yerleşmişlerdir. Şümüllü ve yer yer bir metre kalınlık arzeden yangın tabakası buna şahittir. Bu sene mesaimizi bilhassa Eti devrine teksif ettiğimiz için Bakır devri tabakalarına inilmemiştir.

1935 denberi meydana çıkarılan on üç hükümdar ailesi mezarı plânda mabet kapısının garbine isabet eden sahanın altında 5.5 den 8.5 metreye kadar olan derinliklerde bulunmuştur. Bu mezarların üstünde üç Eti yapı katının oluşu bunların Eti katına aidiyeti ihtimalini tamamen selbetmekte, esasen mezarlarda bulunan eserlerin de Eti devri ile alâkası bulunmamaktadır. Bu suretle mezarların milâttan önce 2000 den evvele, diğer tabirle üçüncü bin yıl devresine aidiyeti tahakkuk etmektedir. Etilerin bu mezarlardan ualûmatı olduğu takdirde hürmeten dokunmamaları varidi hatır olabilirse de, hiç haberdar olmıyarak yapılarını son Bakır devri harabeleri üstüne kurmaları daha kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu mülâhaza höyüğün pek eski devirlerden beri bir kült mahalli olmasına ve Etilerin bu an'aneye uyarak mabetlerini aynı yere kurmalarına mani teşkil etmez.

BULUNAN ESERLER

ÇANAK ÇÖMLEKLER VESAIR PİŞMİŞ ESERLER

Kilerlerde bulunan küplerin vesair kapların tamirleri henüz devam ettiği için bunlara dair izahat mufassal raporda verilecektir. Yeni tip olarak eski Eti devrinden her tarafı süzgeçli, dibi yuvar-

lak kap (Al. e. 322) ile yüksek ayaklı ve taşkın kulplu, emzikli emsali Alişar ve Boğazköyde bulunan ibrik biçiminde kap (Al.e.321) ile beyaz astar üzerine kırmızı çizgili, çift kulplu, yassı karınlı, Orta Eti katına ait matara biçimli kap (Al. e. 181); küçük sivri dipli adak vazocukları (Al. e. 152-153); kuş gagası biçiminde ağızlı, tek kulplu, halkavî kaideli testi; kenardan emzikli ve bu emziğe amut kulplu kapçık (Al. e. 199) zikre şayandırlar. Eski Eti katında bir küpün içerisinde bronz bir maden alet bulunmuştur. Yine aynı devre ait bir kilerde ise küplerin yanında mensucat tezgâhında vezin olarak kullanıldığı tahmin edilen kulplardan müteşekkil bir kolleksiyon çıkmıştır. (Al. e. 112) Orta Eti katında bulunmuş koç başı şeklinde, beyaz astar üzerine kahve renkli benek ve çizgilerle süslü emziktir. (Al. e. 71-76) ise çok nefis bir tarzda işlenmiş ve maalesef baş ve kanatlarından bir parça ancak bulunabilmiş pişmiş topraktan yapılmış bir kuşu tanzir etmektedir. (Al. e. 127) pişmiş topraktan bir figurin, (Al. e. 15) ise hayvan başı şeklinde emziktir.

AGIRŞAKLAR

Pişmiş topak Eti Ağırşaklarının basit ve bezekli olarak iki grup halinde tetkiki mümkündür. Basitlerden şu çeşitler tefrik edilebilir:

- 1) Her iki tarafı muhaddep (Al. e. 94, 96, 114, 119, 120)
- 2) İki tarafı sap deliği hizasında çıkık (Al. e. 84)
- 3) Üstü mukaar, altı muhaddep (Al. e. 114)
- 4) Yassı pul biçiminde (Al. e. 93)
- 5) Silindir biçiminde (Al. e, 98,121)

Bezekli ağırşaklar ekseriyetle üst kenarlarında, bazen de her iki tarafında münkesir hatlarla süslü bulunmaktadır. Şekilce basit ağırşakların aynıdır. (Al. e. 83, 85, 89, 90, 91, 92)

KEMİK ESERLER :

Bu sene bulunan kemik eserler arasında Orta Eti katında bulunan ve bir bıçak sapı olması muhtemel safiha üzerinde gamalı haç süs olarak işlenmiştir. (Al. e. 128). Diğer kemik eserler hakkında mufassal raporumuzda izahat verilecektir. Umumiyetle kemik eserlerin az bulunuşu daha ziyade maden işçiliğinin revaçta olduğuna delâlet etse gerektir. (Al. e. 87, 88, 89) kemikten yapılmış ağırşaklardır.

MADENÎ ESERLER :

Bu sene bulunan madenî eserler içinde Orta Eti katına ait üstü hiyeroglif yazılı altın yüzük (Al. e. 128) den başka münferit

olarak altın süs taneleri de bulunmuştur. Bronz Eti iğnelerinin tıpkı mercimek biçimi başlı, ehram murabbai biçiminde başlı, tepsicik şeklinde başlı, helezoni ve bir tarafa kıvrık başlı, dilimlere ayrılmış topuzlu, telin kıvrımı ile husule gelen gözlü çeşitlerine rast gelinmiştir.

Bulunan Eti ok uçlarından (Al. e. 4. 17. 40) söğüt yaprağı (Al. e. 18. 5) sarmaşık yaprağı biçimindedir.

Bronz oraklardan (Al. e. 313) Orta Eti katında, (Al. e. 314, 815) Eski Eti katında bulunmuşlardır. Şekil itibariyle yekdiğerine müsabihtirler.

HİYEROGLİF YAZILI ESERLER HAKKINDA PROF. H. G. GÜTERBOCK'UN RAPORU :

Al. e. 198 altından mühür yüzük. Levha halinde dairevi halka, dış tarafı profilli halka iki ucundan levhaya lehimlenmiştir.

MÜHÜR SATHI: Orta saha dairevi, etrafında üç telli bir örgüden müteşekkil bir şeritle çevreli. Orta sahada dört hiyeroglif bulunuyor: İki defa Meriggi işareti No. 180 [1]: «la», bunun solunda Meriggi No. 62 ve altında Meriggi 201: «lu». 62 ve 201 numaralı işaretler mühürlerde sık sık beraber görülmektedir. Bunların, uğur getirici manada rumuzlar olması muhtemeldir. 180 numaralı çift işareti, «la-la» gibi bir isim olarak okumak pek doğru olmayacağı gibi, 201 le birlikte «la-la-lu» tarzında okunması ise daha az muhtemeldir. En ziyade muhtemel olanı, çift olarak konan işaretin şimdiye kadar mânası henüz taayyün etmemiş olan bir ideogram olmasıdır.

Al. e. 113 bir «Bulla», üzerinde yani bir ipin düğümne mühürlenmiş bir balçık parçası üzerinde mühür işareti.

Mühür tam denecek derecede iyi çıkmıştır. Daire şeklinde yuvarlak olan orta sath bir halka ile çevrelenmiştir. Bu halka, münavebe ile birbirini takip eden yarım daire ve köşeli sahalarından müteşekkildir. Her yarım daire şeklindeki sahada bir yıldız, her köşeli sahada ise Meriggi işareti No. 176 bulunuyor. (Bu işaretlerin bazıları pek vazih olarak çıkmamıştır; bununla beraber işaretlerin münavebe ile arka arkaya gelen yıldız ve No. 176 olarak tefsiri katı addolunabilir.)

[1] İşaret numaraları şu esere göredir :

P. Meriggi, Liste des Hiéroglyphes Hittites, Revue Hittite et Asianique, c. 4, s. 76 - 96.

Orta sahada beş işaret vardır. Yukarıda sağdaki birinci yine, çerçevede geçen, Meriggi No. 176 dır; daha aşağıda Meriggi No. 394: «va» ve Meriggi No. 258 gelmektedir. Bunların bir unvan olması muhtemeldir. Bunun solundaki büyük işaret, bence henüz okunmamıştır. Bunun da solunda yine Meriggi 201 numaralı müselles bulunuyor; buna altın yüzükte de rasgelinmişti. Mühür lejand'ının tefsirine bugüne kadar imkân hasıl olmamıştır.